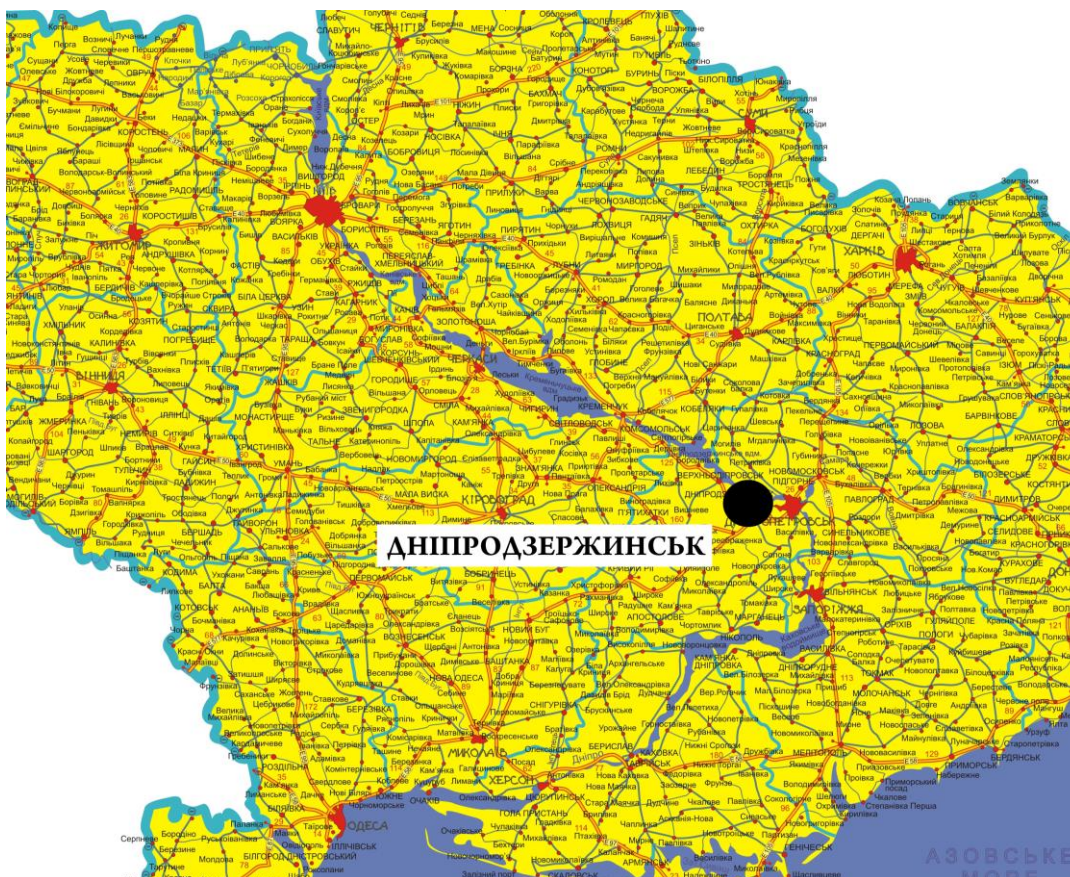

Харлан О.

Нові дослідження історичного та розпланувального розвитку міста Дніпродзержинська // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2015 рік. – Дніпропетровськ, 2014. - С.94-97;

1750 р. – засновано с. Кам'янське, нині м. Дніпродзержинськ (265 років події).

Дніпродзержинськ (до 1936 р. – Кам'янське) – місто обласного підпорядкування Дніпропетровської області розташоване на обох берегах Дніпра (Дніпродзержинського водосховища).

Місто потрапило до Списку історичних населених місць Дніпропетровщини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. Офіційною датою його заснування зазначено 1750 р.

Як і для інших міст України, що перебувають в вищезгаданому Списку, для Дніпродзержинська вкрай необхідним є забезпечення збереження історичного розпланування, традиційного характеру міського середовища та пам'яток культурної спадщини. Щоб вирішити комплекс проблем містобудівного характеру в 2012 р. Науково-дослідним інститутом пам'яткоохоронних досліджень Міністерства культури України було розпочато роботу «Історико-архітектурний опорний план міста Дніпродзержинська», яка є складовою і обов'язковою частиною Генерального плану історичних міст (науковий керівник – автор статті).

Об'єктом дослідження постали території історичних районів міста в сучасних адміністративних межах. Під час роботи було здійснено натурні історико-архітектурні та містобудівні дослідження, зафіксовано на картографічній основі пам'ятки та об'єкти культурної спадщини в межах міста, вивчено історію міста та джерельну базу, визначено

межі історичних ареалів, режими використання територій історичних ареалів, розроблено рекомендації щодо збереження традиційного характеру середовища.

Предметом дослідження при виконанні проекту постав розпланувально-просторовий устрій міста, ландшафт території міста і численні пам'ятки культурної спадщини.

Природний рельєф міста характеризується як пагорбів з плавним пониженням в долини річок і балок. У формуванні планувальних систем житлових районів і історичних поселень, що територіально увійшли в адміністративні межі сучасного Дніпродзержинська, природні складові рельєфу враховувалися у повній мірі. Композиційно-планувальні заходи відзначаються достатнім ступенем різноманітності і індивідуальністю.

Траєкторія розвитку міста і індивідуальність його вигляду обумовлюються взаємодією багатьох чинників. До них відносяться природне середовище, рівень соціального і соціокультурного життя, характер зовнішніх і внутрішніх господарських зв'язків, історична спадкоємність, стійкість національних містобудівних традицій, темпи зростання промислової бази, матеріально-технічного забезпечення та ін.

В історії розвитку міста було визначено чотири основні етапи:

1. I пол. XVII ст. – поч. 1880 рр. - зародження постійних поселень (Романково, Кам'янського, Тритузне, Карнаухівка).
2. 1880-і – 1917 рр. - формування планувальної і об'ємно-просторової структури Кам'янського (Дніпродзержинська) і його передмість. Розробка перших проектних планів розвитку міста.
3. 1920 – 1950 рр. - соціалістична реконструкція, будівництво Соцміста, післявоєнне відродження міста.
4. 1960-і – 2010-і- рр. - сучасне будівництво.

Перша згадка про Кам'янське зафіксована в 1750 р. і стосується будівництва Різдво-Богородичної церкви. В доносі ігумена запорозького Нехворощанського монастиря говориться, що священник кам'янської церкви Власій Нестерович знайшов для себе місце у Вольностях Запорозьких при дерев'яній церкві Різдва Пресвятої Богородиці, що тоді будувалася і отримав для того належний дозвіл. У складі Вольностей Запорозьких Кам'янське перебувало до 1775 р., після чого потрапило до складу Словянської провінції Саксаганського (Новокодацького) повіту Новоросійської губернії.

В XVIII ст. формувалася вулична мережа слободи, що виникла на березі Дніпра, центральна частина поселення розросталася навколо головного майдану з церквою. Як зазначають дослідники, історичне ядро Кам'янського у 1787 р. було змінено внаслідок зсуву пісків. Дерев'яну церкву на котках було перетягнуто в інше місце, далі по Дніпру, де почав формуватися новий центр поселення. На першому етапі розвитку поселення основний вплив на формування його образу грала природна підоснова. Вона визначила розміщення історичного центру.

У 1880-х рр. після будівництва Катерининської залізниці, що з'єднувала Донбас із Криворіжжям, розпочинається зростання території населеного пункту. З'являються численні кузні, олійниці, крамниці, млини. В 1884 р. на північно-західній околиці населеного пункту було збудовано шпало-просочувальний завод, у 1887 р. іноземні акціонери Південно-Російського Дніпровського металургійного товариства на куплених у Кам'янської сільської громади розпочинають будівництво найбільшого на той час «Чавуноливарного і рейкопрокатного заводу».

Населення наприкінці XIX ст.-поч. XX ст. зростає швидкими темпами. Виникають і розростаються селища для службовців та робітників заводу: Верхня та Нижня колонії, Нові плани, Піски.

У 1912 р. село Кам'янське стало волосним центром. 3 червня 1917 р. за рішенням Тимчасового уряду село було переведено в ранг міста і отримало назву «город Каменський». Стара частина Кам'янського ще зберігала традиційний сільський уклад до 1929 року, коли було об'єднання міську і стару сільську частину населеного пункту.

У 1920-х рр. місто перетворюється на крупний промисловий центр: утворюється вагонобудівний завод ім. «Газети «Правда», стали до ладу Державна районна електростанція, коксохімічний завод ім. Орджонікідзе, азотно-туковий, цементний, цегельний заводи, швейна фабрика та два хлібзаводи. Поруч з зазначеними виробництвами планувалися і зростали нові селища для робітників: новий район – Соцмісто, селище будівельників, селище цементників.

Розбудова Дніпродзержинська (місто отримало таку назву в 1936 р.) в довоєнний період відбувалася завдяки наявності містоутворюючих факторів, якими виступали потужні промислові підприємства.

Військові події 1941-1943 рр. стали справжнім випробуванням для міста. Після відбудови, без урахування будь-яких екологічних наслідків, велося інтенсивне будівництво нових промислових об'єктів важкої, хімічної промисловості. У повоєнні роки в місті активізувалося житлове будівництво. У 1947 р. було затверджено генеральний план забудови міста.

Згідно генерального плану почав формуватися архітектурний ансамбль центральної частини – Транспортної площі (з 1958 р. ім. Леніна), райони вулиць Республіканської, Бесєдова, Сачко, Г.Романової, пр. ім. Леніна. У 1957 р. було розпочато будівництво у південно-західній частині міста (пізніше мікрорайон отримав назву Черемушок).

У 1950-1960-х рр. відбувається благоустрій міста. Значення забудов цього часу полягало у формуванні архітектурного-містобудівного ансамблю Дніпродзержинська, особливості якого визначили обличчя міста на багато років вперед.

Наприкінці 1960-х – поч. 1970-х рр. розпочався другий етап забудови міста. В цей час вирастають район вулиці Ватутіна, що розташовується поблизу промислових об'єктів, селище енергетиків, а також житлові райони у лівобережній частині міста.

Забудова селища енергетиків була пов'язана з будівництвом Дніпродзержинської ГЕС наприкінці 1950-х – поч. 1960-х рр. Лівобережну частину міста почали забудовувати на поч. 1970-х.

Історія розвитку Дніпродзержинська являє типову картину розвитку промислового міста, оскільки саме будівництво в місті нових промислових об'єктів давало поштовх розвитку соціальної сфери міста, зросту його території і кількості мешканців. Однак, для сучасного міста характерна неоднорідність архітектурного середовища в стильовому, хронологічному і ціннісному відношенні. Розглянуті вище особливості містобудівного розвитку свідчать про те, що до теперішнього часу збереглися окремі фрагменти історичного середовища, соціокультурні нашарування, які визначають неповторність і своєрідність міста.

За результатами проведеної роботи історична забудова міста Дніпродзержинська була диференційована по категоріям цінності. Було визначено межі історичних ареалів (№1 – «Верхня колонія» (1887 р.-кін. 1950-х рр.), №2 – «Центр міста» (1920-і рр. – кін. 1950-х рр.), №3 – «Соцмісто» (1920-і рр. – кін. 1950-х рр.)) та режими їх використання, охоронне зонування з режимами використання, дисгармонійні об'єкти, що порушують цілісність сприйняття історичного середовища, виділено ділянки, що мають різну категорію історико-культурної цінності.

Графічна частина роботи складалася з численних креслеників, поновленого Списку нерухомих об'єктів культурної спадщини та альбому фотоілюстративного матеріалу. Нажаль, така важлива і актуальна робота, яку в 2013 р. було розглянуто на Вченій раді НДІ пам'яткоохоронних досліджень в Києві, залишається не затвердженою в наслідок фінансових проблем.

На сьогодні лише Павлоград, Нікополь і Дніпропетровськ мають Історико-архітектурні опорні плани, що за законом, є необхідними для історичних міст України! Інші історичні міста

Дніпропетровщини їх не мають!? Невже для Кривого Рогу, Новомосковська і Дніпродзержинська закон не писаний?!

Олександр Харлан

Література:

Історико-архітектурний опорний план, межі і режими використання зон охорони пам'яток та історичних ареалів м. Дніпродзержинська /Наук. кер. О.В. Харлан. – К.: НДІПОД, 2012 (проект досі не затверджений Міністерством культури України);